

Архівна пам'ять. До сторіччя початку Першої світової війни.

У одному з енциклопедичних довідників поняття “війна” тлумачиться так: “українське суспільне явище, що є продовженням політичної боротьби держав, націй, груп населення із застосуванням збройного насильства”¹.

Історія існування людства – це нескінчений ланцюг воєнних конфліктів. Етнічні, релігійні, класові, міждержавні протиріччя навіть з розвитком цивілізації не виключили війну як засіб їх вирішення.

Минуле двадцяте сторіччя було знакове двома найкращими світовими війнами. І якщо події Другої світової війни, а на теренах СРСР – Великої Вітчизняної війни, ближчі та зрозуміліші нашому сучаснику, то про Першу світову війну, розв'язану у 1914 році, відомо набагато менше.

У 2014 році, безперечно, світова громадськість згадає драматичні події сторічної давнини, що вилилися у криваву драму для усього людства, під час якої загинуло 10 млн. чоловік та поранено близько 20 млн.²

Для українців, що не мали своєї держави, перебуваючи в складі двох імперій: Австро-Угорщини і Росії та змушених воювати на боці обох ворогуючих сторін і вбивати один одного, війна завдала неймовірних страждань та горя.

Проблеми історії Першої світової війни та впливу цієї події на подальший розвиток Європи і світу знаходить своє відбиття в усьому більшій кількості національних та зарубіжних досліджень³.

Зазвичай дослідження потребують від науковця звернення до архівів, де зберігаються документи визначеної тематики.

У цьому зв'язку Галузевий державний архів Міністерства оборони України (далі – ГДА МОУ) може зацікавити дослідників, оскільки зберігає деякий обсяг архівних документів періоду Першої світової війни, і зокрема ті, що стосуються життєдіяльності різноманітних військових організацій у складі Південно-Західного, Західного, Північно-Західного фронтів. Йдеться про фонди батальйонів: етапних, запасних, саперних, робочих; госпіталів: польових, запасних, рухомих; пунктів: тилових, евакуаційних, етапно-харчувальних пунктів худоби, рот: етапних, інженерних, піших дружин, польових рухомих військових хлібопекарень, тилових етапів, деяких управлінь комендантів тилових етапів.

Документальні матеріали зазначених військових організацій мало досліджені, тому що у свій час перебували на зберіганні у державному архіві Київської області і вважалися непрофільними для цього архіву, а згодом у 2004 році передані до ГДА МОУ. Була розпочата копійка робота по ремонту та реставрації справ з документами, що

перебували у незадовільному фізичному стані, й одиниці зберігання, як кажуть, отримували нове життя. Силами працівників архіву здійснювалося описування, створення довідкового апарату до документів, що у подальшому допоможе всім, хто цікавиться вітчизняним минулим, віднайти невідомі факти й повернути до підручників історії та популярних видань незаслужено забуті імена тих, хто був причетний до подій сторічної давнини.

Зауважимо, що документальні джерела створені як рукописним, так і друкарським способом. Прочитання рукописних документів вимагає від дослідника деяких зусиль, адже такі документи постали в особливий період, а тому дотримання правил каліграфії до уваги, зазвичай, не бралось.

Відомо, що військово-архівні фонди зазнали в період Першої світової війни та революційних подій значних втрат. Під Києвом загинуло три вагони з документами Південно-Західного фронту, а решта була вивезена з Феодосії до Румунії⁴.

ГДА МОУ не здійснював досліджень щодо зберігання в інших архівах України та зарубіжжя документів періоду Першої світової війни, у тому числі й фондів, які надійшли на зберігання до його архівосховищ. Така робота ще попереду. Не виключено, що документація тієї самої військової організації може перебувати на зберіганні й у інших архівах.

Хронологічні рамки документальних джерел у фондах охоплюють період 1914 – 1918 років і містять відомості про повсякденну життєдіяльність різних військових структур, їх особовий склад, включаючи іменні списки, де є прізвища вищих та нижчих воєначальників, класних чиновників, а також звичайних рядових бійців. Трапляються документи про обвинувачення окремих осіб в ухилянні од військової служби, в агітації проти війни, невиконанні наказів командирів, про різні правопорушення, в тому числі крадіжки казенного майна тощо. Окремі справи містять листування про військовополонених, про роботу сестер милосердя у госпіталях, матеріали про особовий склад, що представлений до нагородження, накази, циркуляри, а також послужні списки. Послужні списки передусім знадобляться тим, хто вивчає генеалогію, оскільки містять біографічні відомості про особу.

Серед фондів із документами періоду Першої світової війни найбільший блок становлять госпіталі (перелік фондів у таблиці нижче).

Фонди госпіталів зберігають справи із документами, які відображають діяльність лікувальної установи і представлені деякими оригіналами та копіями управ-

лінських документів (наказами, циркулярами, настановами), а також справи, що містять документи звітного характеру (з питань лікування, про кількість поранених, хворих, про склад медичного персоналу, списки офіцерських, класних, нижчих чинів, сестер милосердя, послужні списки на деяких лікарів).

Віддалена від нас епоха промовляє через документи, а її подих ніби відчуваєш, читаючи аркуші, написані особами, які перебували в епіцентрі подій. Процитуємо для прикладу лише декілька документів, що датуються 1915 – 1916 роками.

25/II 1915

Філіал Червоного

19

по вояцьким об'єднанням

Інституту вояцької армії. Управління -
кавалерійського самостійного частинного заводу.

по оформити вояцькому Савицькому

№ 64/3948. Сто вояцьких частинних пошуків
1915. Світлий тироміт Гривинський 69 броне-
ним тироміт кандидат на класову

можливість вояцького тироміта сестра ми.
Сердів Гривинський тироміт тироміт Рє-
диданський самозвешення більше мовит
айт. № 1646

Київ. Кавалерійському самостійному тиромі-
тову інноваційному пункту

№ 8 по силі № 1645

Григорій Савицький

Текст телеграми головного лікаря 108 польового рухомого госпіталю Південно-Західного фронту, направленої на адресу управління санітарної частини Південно-Західного фронту

“Біла Церква

8 травня (25 квітня) 1915 З військових обставин

Діюча армія.

Управління начальника санітарної частини Південно-Західного фронту.

Полковнику Савичу

9264/3948

[До] Сто восьмого госпіталю прибуло 196 нижніх чинів [із] висипним тифом, 7 [з] бешиховим, 69 [з] черевним тифом, кандидат на класну посаду [-] після висипного тифу, сестра милосердя [з] черевним тифом. В зайнятих приміщеннях більше місць немає. №1646

Київ. Начальнику одинадцятого тилового евакуаційного пункту.

1264/3948 Теж 1645

Головний лікар ”⁵.

Текст копії телеграми зі штабу округу, в якій викладається царське повеління.

“ Копія.

15 вересня (2 вересня) 1915

Телеграма оголошується для виконання та керівництва.

Київ, Бобринська, Козятин, Бердичів, Печанлівка, Шепетівка, Рівне, Вінниця, Могилів, Новоселиці, Проскурів двом Ж-2, Волочиск, Новоградволинськ, Мозир Под[ільської] [залізниця], Ж-2 копія, Одеса Ж-1 и Жмеринка Ж-2.

Головнокомандувач вказав, що до Штабу Його Величності надходять скарги на спричинені військами образи, навіть пограбування і підпали, не викликані військовим станом, [у] той же час не зменшується і навіть збільшується число нижчих чинів, які перебувають [у] тилу, частина з яких самовільно відлучилися, частина звільнені за різних обставин. Його Величність звелів не зупинятися ні перед жодними заходами для відновлення суворої дисципліни [у] військах, застосовуючи найбільш суворо по відношенню до тих, хто відлучився з частин, а особливо до мародерів і грабіжників зазначена ціль повинна бути досягнута хоч би там що не було на залізницях і [у] тилових корпусах. Задля виконання такого повеління Голов[ний] начальник забезпечення наказав встановити на вузлових ст. Сарни, Здолбунів, Проскурів, Жмеринка, Козятин, Київ поголівний огляд всіх нижчих чинів, які слідуєть з армії до тилу, для цього зобов'язати офіцерів наглядати за порядком руху ешелонів і команд, призначивши їх у розпорядження на кожну [станцію], комендантам і начальникам жандармської поліції надавати повне сприяння. Усі нижчі чини, що не мають цілком зрозумілі і безперечні документи на законне перебування [у] тилу, затримувати і передавати етапним комендантам для встановлення винних і повернення [до] армій сформованими командами. Наказано усім без винятку офіцерам, які здійснюють рух залізницею, брати саму дієву участь у встановленні суворої дисципліни серед нижчих чинів, що становить прямий наш обов'язок служби й стане чесним виконанням повеління Государя – Імператора...”⁶

Витяг з наказу по 246 польовому запасному госпіталю стосовно лікаря Миколи Івановича Тикиджи:

“ ...28 (15) грудня 1916 року

Лікар Микола Іванович Тикиджи за час відрядження до ввіреного мені госпіталю своїм уважним ставленням до виконання покладених на нього обов'язків, у вищій мірі сердечним відношенням до хворих і поранених воїнів і, взагалі, службою не за страх, а за совість – заслужив до себе загальну прихильність чинів госпіталю, за що від імені служби висловлюю йому мою щирю вдячність.

Дійсний підписав: Головний лікар, надворний радник Горячковський...”⁷

Зберігаючи документи періоду Першої світової війни, ГДА МОУ сподівається, що інтерес до їх вивчення та дослідження ще попереду. “Минуле” на архівних полицях чекає на своїх пошуковців.

№ 1915.

Копия

Милостию объявляется для исполнения и руководства

Киев Губернская Капитула Турбинский Тихоновна Шенетов
и Говно Филиппа Мошкова Новоселица Проскурва-Вольск Ж.
Золотистый Новоград-Волынский Мозырь Бог. ж. д. М-2 кепид
русси М-1 и Ммеренка М-2

Главнокамандующий указывает что во Штабе Его Величества до-
елитя жалобы на различные войсками обиды даже грабежи и
нездоровы не вызванные военной обстановкой также время не
уменьшается и даже увеличивается число нижних чинов пре-
обладающих между частями самовольно отлучившихся частями улав-
ливаемых под разными предлогами. Его Величество повелеть
останавливаться ни передъ какими мерами для возстано-
вления строгой дисциплины войсках принимая наиболее суро-
ва по отношению къ отлучившимся отъ частей, а особенно марш-
рамы и грабительств указанным мерам должны быть дости-
гнуты во томъ что бы стали на малознакомых дорогахъ и тѣло-
выхъ корпусахъ. Во исполнение такова повеления Главн. Начальн.
адъютантъ приказалъ установить на узловыхъ ст. Сарни, Здо-
рово, Проскурва, Ммеренка, Капатинъ и Киевъ поголовной осм-
ръ всягохъ нижнихъ чиновъ слѣдующихъ въ арміи въ томъ что
въ нихъ въ обязанности офицера наблюдующимъ за походомъ
нижнихъ чиновъ и командиръ казачивъ ихъ распоряженіе по
кой командантъ и начальники жандармской полиціи ока-
зывать полное содѣйствіе. Всягохъ нижнихъ чиновъ не имеющихъ со-
вершенно никакихъ и безразличныхъ документовъ на законное пребываніе
с тѣмъ задерживать и передавать таковымъ командантамъ
на установленіе виновныхъ и возвращеніи арміямъ спорнымъ
обвиненнымъ командирамъ. Приказано всягохъ безъ исключенія офи-
церамъ совершающимъ переходъ по незнакомымъ дорогамъ
принимать самое деятельное участіе въ водвореніи стро-
гой дисциплины среди нижнихъ чиновъ, что составляетъ
важнейшую часть службы и является частнымъ вын-
ужденнымъ повеленіемъ Государя Императора. Приказано
содержаніе сего принять точному и неуклонному исполне-
нію дать указанія всягохъ М-2, оказывать полное содѣй-

ВЫПИСКА ИЗЪ ПРИКАЗА

По 246-му полевому запасному госпиталю

№ 350.

15-го Декабря 1916 года гор.Кіевъ

§ 9.

Убывшаго къ мѣсту своего служенія въ 244 полевой запасный госпиталь лекаря ТИКИДЖИ Николая, исключить изъ числа прикомандированныхъ къ госпиталю съ сего числа.

Лекарь Николай Ивановичъ ТИКИДЖИ за время прикомандированія къ вѣренному мнѣ госпиталю своимъ внимательнымъ отношеніемъ къ исполненію возложенныхъ на него обязанностей, въ высшей степени сердечнымъ отношеніемъ къ больнымъ и раненымъ воинамъ и вообще службой не за страхъ, а за совесть – заслужилъ къ себѣ общее расположеніе чиновъ госпиталя, за что отъ лица службы приношу ему мою глубокую признательность. – Подлинный подписалъ: Главный врачъ, Надворный Советникъ Дорячковскіи.

Съ подлиннымъ вѣрно и свѣрять:

Смодатель 246 полевого запаснаго госпиталя,
Заурядъ-военный чиновникъ

Перелік фондів шпиталів, які зберігають документи періоду Першої світової війни

Київський військовий (клінічний) госпіталь (1914 –1918)

Полтавський 157 зведений евакуаційний госпіталь (1915 – 1918)

Резервний військовий госпіталь другого класу № 1(1918)

1 Володимир-Волинський госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1915)

1 Георгіївський госпіталь Червоного хреста (1916)

2 Шполянський зведений госпіталь Київської губернії (1916)

3 Евакуаційний госпіталь обласного комітету Південно-Західного краю при 4-й Київській гімназії КВО (1914 – 1915)
4 Епідемічний госпіталь санітарної частини XII Армії (1917)
14 Польовий запасний госпіталь в м.Варшаві. (1915 – 1916)
19 Земський госпіталь Київського губернського коменданта Всеросійської Земської спілки (1915)
19 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1916)
20 Польовий рухомий госпіталь Київського окружного військово-санітарного управління (1904 – 1905)
22 Польовий госпіталь 4-ї піхотної дивізії (1914)
67 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1916)
72 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1917)
78 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1915 – 1916)
103 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1915 – 1918)
104 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1918)
108 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1916)
112 Польовий запасний госпіталь (808 Вільний польовий госпіталь) (1915 – 1916)
113 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914, 1916 – 1917)
116 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914)
118 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1915)
119 Польовий запасний госпіталь м.Київ (1914 – 1918)
125 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1916 – 1918)
129 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1917)
130 Зведений евакуаційний госпіталь. м.Херсон (1914 – 1918)
132 Запасний польовий госпіталь Південно-Західного фронту (1914)
143 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1916)
146 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1917)

151 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1915 – 1917)
156/157 Зведений польовий госпіталь (1914 – 1915)
162 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1915 – 1916)
170 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1915 – 1918)
178 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1915 – 1917)
179 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1915, 1917)
183 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1915)
237 Польовий запасний госпіталь (1914 – 1918)
243 Польовий запасний госпіталь (1915 – 1916)
244 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1915, 1917)
250 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1917)
262 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1915)
267 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1915)
268 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1917)
270 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1915 – 1917)
272 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1917 – 1918)
275 Запасний польовий госпіталь Південно-Західного фронту (1915 – 1918)
276 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1915)
280 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1915)
285 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1918)
301 Запасний польовий госпіталь Південно-Західного фронту (1917)
304 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1918)
306 Польовий рухомий госпіталь (1916)
307 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1918)

313 Польовий рухомий госпіталь Північно-Західного фронту (1914 – 1917)
357 Польовий рухомий госпіталь Південно-Західного фронту (1917)
362 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1918)
381 Польовий рухомий госпіталь Західного фронту (1914, 1916 – 1917)
387 Польовий рухомий госпіталь Південно-Західного фронту (1916)
390 Польовий запасний госпіталь Північно-Західного фронту (1914 – 1918)
405 Польовий рухомий госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1916)
415 Польовий рухомий госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1915, 1917 – 1918)
422 Польовий рухомий госпіталь (1917 – 1918)
440 Польовий рухомий госпіталь Південно-Західного фронту (1914 – 1918)
455 Польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1917 – 1918)
459 Польовий рухомий госпіталь Південно-Західного фронту (1915 – 1918)
469 Польовий рухомий госпіталь (1918)
494 Польовий рухомий госпіталь Південно-Західного фронту (1916)
717 Зведений польовий запасний госпіталь (1917)
718 Зведений польовий запасний госпіталь (1917)
719 Зведений польовий госпіталь (1917)
721 Зведений польовий запасний госпіталь Південно-Західного фронту (1918)
807 Польовий зведений госпіталь Південно-Західного фронту (1916)
820 Польовий зведений госпіталь (1917)

ПРИМІТКИ

- 1 Історія війн і збройних конфліктів в Україні: енциклопедичний довідник.– К., 2004.– С.107.
- 2 Денисенко Г.Г. Воєнна історія України в контексті дослідження і збереження культурної спадщини.–К., 2011.– С.181.
- 3 Лозинська І.Г. Українська історіографія Першої світової війни: стан та перспективи досліджень // Держава та армія. – 2008.– № 634. – С.139.
- 4 Климова К.І. Військові архіви в Україні. Проект організації воєнно-історичного архіву Київського військового округу // Нариси історії архівної справи в Україні. – К., 2002. – С.262.
- 5 Галузевий державний архів Міністерства оборони України. – Ф. 4827. – Оп.33144. – Спр.3. – Арк.19.
- 6 Там само. – Арк.78.
- 7 Там само.. – Ф. 4829. – Оп.33146. – Спр.3. – Арк.2.